

TENZİH

(التنزيه)

Allah'ın yaratılmışlık özelliklerinden arınmış olduğuna inanıp bunu ifade etme anlamında kelâm terimi.

Sözlükte “her türlü kötü ve nâhoş şeyden uzak olmak” anlamındaki **nezâhet** kökünden türeyen **tenzih** “kusur ve ayıplardan uzaklaştırmak” demektir. Terim olarak “zât-ı ilâhiyyenin âcizlik, eksiklik ve yaratılmışlık özelliklerinden arınmış olduğunu benimseyip ifade etme” şeklinde tarif edilir (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, “nzh” md.; *et-Ta'rifât*, s. 93; *Lisânü'l-'Arab*, “nzh” md.). Sıfat Cenâb-ı Hak için düşünüldüğünde “O'nun zâtına nisbet edilen mâna” diye tanımlanır. Bu mânalarla (mefhum, muhteva) zât arasındaki nisbet olumlu ise “sübûtî sıfatlar”, olumsuz ise “tenzihî / selbî sıfatlar” ortaya çıkar; “Allah bilendir”; “Allah fâni değildir” gibi. Tenzih, ulûhiyyet makamıyla bağdaşmayan anlam ve kavramları (nitelikleri) O'ndan nefyetmek veya -mekân / mesafe tasavvuru olmaksızın- uzaklaştırmak, bir anlamda Allah'ın ne olmadığını belirtmektir.

Tenzih tevhidin başka bir ifadesidir. Kur'an-ı Kerim'de nezâhet / tenzih kavramı yer almaz. Ancak İslâmiyet'in temel ilkesini oluşturan ve birçok kavramla dile getirilen Allah'ın birliği hususu vahyin temel örgüsünü teşkil eder. Bu bağlamda “mutlak mânada yaratılmışlık üstü” anlamına gelen, doksandan fazla âyette ve birçok hadiste görülen (Wensinck, *el-Mu'cem*, II, 390-395) tesbih ile bununla aynı mânada kullanılan takdis, ulûv (teâlâ) ve tebâreke kavramları zikredilebilir (Topaloğlu – Çelebi, s. 313). Kur'an'da 150'den fazla yerde geçen şirk kavramı (hadis rivayetleri için bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, III, 108-118), ayrıca “küf” (küfüv) ve “nid” (Kur'an'da çoğul şekli “endâd”) kelimeleri tenzih ilkesini pekiştirir. Esmâ-i hüsnâ içinde yer alan evvel-âhir, bâkî, alî, celîl, mâcîd-mecîd, vâhid ve zül-celâl isimleri tenzih niteliği taşır. Yine Kur'an-ı Kerim'de 100'ü aşkın yerde zikredilen ilâh kelimesi, nefiy edatı veya ifadesiyle (“lâ ilâhe illâ hu”) Cenâb-ı Hak'ı şeriki bulunmaktan tenzih eder (aynı mahiyetteki hadis rivayetleri için bk. *a.g.e.*, I, 77-79).

İslâm âlimleri tenzihe yönelik birçok ilâhî beyan içinden, “Hiçbir şey O'nun benzeri değildir” meâlindeki âyeti (eş-Şûrâ 42/

11) esas olarak tenzihî / selbî sıfatları ittifakla kabul etmiştir. Selef âlimleri zâhirî mânaları bakımından teşbihi andıran haberî sıfatları te'vil etmediklerini ileri sürmüşlerse de “yed, vech, ayn” gibi kelimelerin lafzî / beşerî muhtevalarını da (el, yüz, göz) zât-ı ilâhiyyeye nisbet etmemiş, böylece icmâlî te'ville yetinmiş, dolayısıyla tenzih ilkesini korumuştur. İslâm filozofları ile Mu'tezile kelâmcıları ise teşbih endişesinden dolayı tenzihde bir anlamda aşırılığa kaçmışlar, filozoflar sübûtî sıfatları zât içinde saklamaya temayül gösterirken Mu'tezile âlimleri mâna sıfatlarını sıfat listesi dışında bırakmışlardır (bk. SIFAT). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, tenzihde aşırı davranışlara atıfta bulunarak Allah'ın zâtına sıfat veya isim nisbet etmenin benzeşmeye yol açmadığını söylemiştir. Çünkü insanlar duyulur âlemdeki algı mekanizmasının dışında herhangi bir idrak imkânına sahip değildir. Binâenaleyh zât-ı ilâhiyye hakkında naslarda yer alan beyanları ancak bu idrak çerçevesinde anlayabilir. Fakat aynı naslar hiçbir şeyin Allah'a benzemediğini vurgulu ifadelerle defalarca tekrarlamaktadır. Böylece kişi, tevhid ilkesini tenzih çerçevesinde zâtın ispatı ve ispat çerçevesinde teşbihin nefyi gibi bir zihin fonksiyonu icra etmektedir (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 146-148).

Tenzihî (selbî) sıfatlar sayılamayacak kadar çoktur. Ne kadar âcizlik, eksiklik ve yaratılmışlık özelliği varsa o kadar tenzih konusu mevcuttur. Ancak eğitim ve öğretimde kolaylık sağlamak, yazılacak eserlerin planı konusunda bir bütünlük oluşturmak amacıyla kelâm âlimleri bunlar arasından altı temel konu seçmiştir: Vücûd “yokluğu düşünülmemek”, kıdem “varlığının başlangıcı olmamak”, bekâ “varlığının sonu olmamak”, muhâlefetün li'l-havâdis “yaratılmışlara benzememek”, kıyâm bi-nefsihî “varlığı için başkasına ihtiyaç duymamak”, vahdâniyyet “şeriki bulunmamak.” Akaid ve kelâm kitaplarında tenzihî sıfatlar hakkında bazı ifadelerin kullanılması bir gelenek halini almıştır: Allah araz, cisim ve cevher olmadığı gibi herhangi bir şekle bürünmüş veya sınırlandırılmış da değildir. Yine O kemiyet ve hacimden, basit ve birleşik olmaktan münezzehtir, sonlu değildir. Allah Teâlâ mahiyet ve keyfiyetle nitelendirilemez. O mekân tutmaz, üzerinden zaman geçmez. Hiçbir şey O'na benzemez, hiçbir şey O'nun ilim ve kudretinin dışında kalmaz (Necmeddin en-Nesefî, s. 31 vd.; krş. Sâbûnî, s. 23-25; Abdülatif Harpûtî, s. 178 vd.). Mü-

sâ Hüseyin Câbir *et-Tenzihâtü'l-ilâhiyye fi'l-fikri'l-İslâmî* başlıklı bir doktora tezi hazırlamıştır (1402/1982, Câmîâtü Ümmi'l-kurâ külliyyetü'ş-şerîfa, Mekke). Teşbih konusunda kaleme alınan eserler de tenzih meselesini açıklığa kavuşturmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 518-519; *Müsned*, V, 384; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 146-148; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*, s. 213-232; Necmeddin en-Nesefî, *'Akâ'id* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1408/1988, s. 31 vd.; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi'uşûli'd-din: Mâtürîdiyye Akaidi* (nşr. ve trc. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 23-25; Abdülatif Harpûtî, *Tenkihü'l-kelem*, İstanbul 1330, s. 178-195; M. Fâris Berekât, *el-Câmi' li-mevâzi'i âyâtü'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dimaşk 1379/1959, s. 4-20; Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları*, İstanbul 1984, s. 153-170, 233-248; a.mlf., “Muhâlefetün li'l-havâdis”, *DİA*, XXX, 403-404; Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 313; J. van Ess, “Tashbih wa-Tanzih”, *EI*² (İng.). X, 341-344.

METİN YURDAGÜR

TENZİHÜ'L-KUR'ÂN

(تنزيه القرآن)

Kâdî Abdülcebbar'ın

(ö. 415/1025)

Kur'an hakkında nazım

ve anlam yönünden

ileri sürülebilecek itirazlara

cevap verdiği eseri.

Tam adı *Tenzihü'l-Kur'ân 'ani'l-me'tâ'in* dir. Müellif önsözde, kişinin ilim tahsili çabalarında göz önünde bulundurması gereken hedefin dini ve dünyası için faydalı şeyleri geliştirmek ve yaratıcısına kulluk etme yollarını öğrenmekten ibaret olduğunu söylemekte, bunun da ancak Kur'an'ı okuyup mânasını kavramaya çalışmak ve Allah'a yönelmekle gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Kur'an'da öğütlerin yanı sıra yasakların ve diğer hususların bulunduğunu, kişinin bunları düşünmesi halinde Allah'ın kitabının kendisine yeterli olacağını ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber ümmetinin ihtilâfa düşmemesi için onlara içeriğinde geçmiş ve geleceğin bilgisi bulunan, hükmüne göre hareket edenlerin doğru yola ulaşacağı, onu terkedenlerin sapıklığa düşeceği, Allah'ın hidayet nurunu ve doğru yolu temsil eden (krş. İbnü'l-Esîr, I, 332) Kur'an'a sarılmasını tavsiye etmiştir. Kâdî Abdülcebbar, Kur'an'dan faydalanmanın ihtiva ettiği mânaları öğrenmek, özellikle muhkem ve müteşâbih âyetleri bilmekle sağlanabileceğini söy-